Makale Türü: Kitap İncelemesi /
Book Introduction
Değerlendirme Geliş Tarihi: 10.03.2026
Değerlendirme Kabul Tarihi: 15.05.2026

BİLİCİ, Muhammed Veysel (2026), Kitap İncelemesi, Ailenin Çözülüşünün Sekülerleşmedeki Yeri Mary Eberstadt'ın *How The West Really Lost God* Eseri Üzerine Bir İnceleme *Tezkire Dergisi*. Yıl: 35 Sayı: 96. (243-248).

Ailenin Çözülüşünün Sekülerleşmedeki Yeri Mary Eberstadt'ın *How The West Really Lost God* Eseri Üzerine Bir İnceleme

Muhammed Veysel BİLİCİ*

Eberstadt, M. (2013). *How the West Really Lost God: A New Theory of Secularization.* West Conshohocken, PA: Templeton Press. 268 s. ISBN 978-1-59947-379-6.

Din sosyolojisinde, modern Batı'da dini inancın gerilemesi ile geleneksel aile yapısının çözülmesi olgularının eşzamanlı seyrettiği genel kabul gören bir tespittir. Ana akım sekülerleşme kuramları bu durumu çoğunlukla tek yönlü bir nedensellik hiyerarşisi içinde ele alır. Klasik anlatıya göre aydınlanma, sanayileşme ve ekonomik refahla birlikte modern birey zihinsel olarak rasyonelleşip inancını kaybetmiş, bu bilişsel kopuş da zamanla dinin temel taşıyıcılarından olan aileyi zayıflatmıştır. Amerikalı araştırmacı Mary Eberstadt, *How the West Really Lost God: A New Theory of Secularization* adlı eserinde analiz birimini bireyden aileye kaydırarak literatüre yapısal bir itiraz yöneltir. Yazarın temel tezi, aile ile dinin bir "DNA çift sarmalı" (*double helix*) gibi birbirine dolandığı, birbirini karşılıklı olarak ürettiği ve birindeki tahribatın diğerini de zayıflattığı, ikisinin gücünü ve sürekliliğini birbirine borçlu olduğudur (Eberstadt, 2013: 22). Eser, Batı'daki dinsel krizin en çok göz ardı edilen etkenini soyut felsefi akımlarda değil somut demografik çöküşte arar. İnancı yalnızca aklın bir meselesi olmaktan çıkarıp hanenin ve bedenin merkezine yerleştirir.

* Dr. Öğretim Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, veyselbilici@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2374-2117

Eserin literatürdeki yerini doğru değerlendirebilmek için yazarın epistemolojik konumunu dikkate almak gerekir. Eberstadt salt akademik bir sosyolog değil, Stanford Hoover Enstitüsü ve Etik ve Kamu Politikası Merkezi (EPPC) gibi Amerikan düşünce havzalarında üretim yapan bir isimdir (Eberstadt, 2013: 217-218). Yazar, Giriş bölümüne ait 32 numaralı dipnotta Katolik kimliğini şeffaflıkla belirtir ve nesnel bir inceleme sunduğunu ifade eder (Eberstadt, 2013: 224). Yine de aile modellerindeki değişimi salt sosyolojik bir dönüşüm olarak okumak yerine zaman zaman bir "yitim" veya "gerileme" parantezinde sunması, bu duruşun metne yansıdığını gösterir.

Kitabın ilk iki bölümünde Eberstadt, Batı'da dinin çöküşünü açıklamaya çalışan geleneksel teorileri tartışmaya açar. Yazar bilhassa Karl Marx'ın dinin "halkın afyonu" olduğu tezi ile Sigmund Freud'un dini bir "yanılsama" olarak gören yaklaşımlarını, "Teselli Kuramı" (*Comfort Theory*) başlığı altında eleştirir (Eberstadt, 2013: 61-66). Eberstadt'a göre, eğer din yalnızca psikolojik veya sosyal bir teselli aracı olsaydı, tarih boyunca inananların gönüllü olarak katlandıkları ağır fedakârlıkları ve şehitlik (*martyrdom*) olgusunu rasyonel zeminde açıklamak mümkün olmazdı. Yazar tam bu noktada, Émile Durkheim'ın dinin talep ettiği bu "toplumsal fedakârlığı" çağdaş "Yeni Ateist" eleştirmenlerden çok daha iyi anladığını belirterek onu över. Eberstadt bu sayfalarda örnek olarak Michel Onfray ve Sam Harris'i tartışır (Eberstadt, 2013: 85-86). Din, tıpkı sağlıklı bir ailenin ve ebeveynliğin yaptığı gibi, bireyden sürekli bir feragat talep eder. Bu "ortak fedakârlık mantığı", din ile aileyi birbirine bağlayan en temel ontolojik zeminlerden biridir.

Eserin Temel Argümanları ve Bölüm Analizleri

Eberstadt, üçüncü, dördüncü ve beşinci bölümlerde kendi "Aile Faktörü" (*The Family Factor*) tezini ampirik kanıtlarla sahaya sürer. Demografik veriler üzerinden, dindar bireylerin daha yüksek oranda evlendiği ve çocuk sahibi olduğu eşzamanlılığını gözler önüne serer. Ancak yazar nedenselliği tersine çevirerek, bizzat evlilik ve ebeveyn olma tecrübesinin bireyleri dindarlaştırdığını iddia eder. Çocuğun varlığı, ebeveyni modernitenin dayattığı faydacılıktan koparak adanmışlık ve geleceğe dönük ahlaki sorumluluklar üzerine düşünmeye iter ve onu dini cemaatlere entegre eder. Yazar, ABD'nin Avrupa'ya kıyasla dindarlığını daha güçlü korumasına dair literatürde bir muamma gibi sunulan "Amerikan İstisnacılığı" meselesini de kendi modeliyle açıklar. Ona göre ABD dindarlıkta bir "istisna" değildir. Avrupa'ya kıyasla daha yüksek evlilik ve doğurganlık oranlarına sahip olduğu için kuralın, yani "aile varsa din vardır" kuralının, doğal bir işleyişidir (Eberstadt, 2013: 125-126).

Yazar, demografik-dinsel sarmalın Batı'da sert biçimde kırılmaya başladığı milat olarak 1960'ları gösterir. Eberstadt burada, Callum G. Brown'un dinsel çöküşü kadın kimliğinin özgürleşmesiyle açıklayan tezini büyük ölçüde benimser (Brown, 2001). Cinsel devrimin köklerinin eskiye dayandığını kabul etmekle birlikte, 1960'larda dinsizliğe doğru yaşanan nitelik sıçramasının (*quantum leap*) başlıca itici gücü olarak doğum kontrol hapının 1960'taki onayını gösterir (Eberstadt, 2013: 133). Cinselliğin üremeden bağımsızlaşması çekirdek aileyi zayıflatmış, üremenin ve ebeveynliğin azalması da yazara göre dini aidiyeti kökünden sarsmıştır. Benzer şekilde Eberstadt, Grace Davie'nin (1994) "ait olmadan inanmak" tezini tartışırken sosyolog Steve Bruce'a başvurur. Kurumsal aidiyetten kopmuş, bireyselleşmiş "New Age (Yeni Çağ)" tipi inanç formları, dağınık ve araçsal yapıları nedeniyle geleneksel inananların aksine kendi çocuklarına aynı inancı aşılama eğilimi taşımaz. Bu yüzden *New Age* tipi maneviyat dinsel bir canlanmanın kanıtı sayılamaz ve uzun vadede kuşaklar arası aktarımı sağlayamaz (Eberstadt, 2013: 55-56).

Kitabın altıncı bölümü (*Assisted Religious Suicide*), dini gerileme ve çözülmede kiliselerin kendi kurumsal stratejilerine odaklanması bakımından önemlidir (Eberstadt, 2013: 139-154). Eberstadt, Batı'daki çöküşün faturasını yalnızca dışsal sekülerleşme süreçlerine değil, moderniteye uyum sağlamak adına boşanma ve doğum kontrolü gibi konularda kendi normlarını esneten ana akım kiliselere de keser. Yazara göre ahlaki sınırları esneterek cemaati elde tutmaya çalışan kurumlar, aksine dinin gerektirdiği ciddiyeti ortadan kaldırmış, aileyi zayıflatarak uzun vadede kendi demografik tabanlarının yok olmasına zemin hazırlamışlardır.

Yedinci bölümde yazar, din-aile ilişkisinin bilişsel boyutuna inerek "inancın antropolojisi" üzerine yoğunlaşır. Hristiyanlık, "babalık", "şefkat", "itaat" ve "kardeşlik" gibi kavramlar üzerinden işleyen ve bütünüyle dünyevi aile tecrübesine dayalı sembolik bir dile sahiptir. Ebeveynlerin sık sık yer değiştirdiği, parçalanmış ailelerin veya tek ebeveynli hanelerin arttığı bir toplumda, Hristiyanlığın şefkatli ve koruyucu bir "Yaratıcı-Baba" figürünün yeni nesiller tarafından kavranması imkânsızlaşır. Dünyevi otoritelerin (ebeveynlerin) geçici olduğu bir yaşantı, ebedi bir ilahi otorite tasavvuruna olan güveni de zedeler (Eberstadt, 2013: 161-162). Ailenin çözülüşü, inancın salt kurumlarını değil, üzerine inşa edildiği teolojik dili de çökertir.

Bununla birlikte Eberstadt, sekülerleşmeyi "geri dönülemez" bir süreç olarak görmez. Dokuzuncu bölümde (*The Case for Optimism*), Batılı refah devletlerinin sürdürülemez ekonomik krizlerinin bireyleri yeniden dayanışma ağı olarak aileye dönmeye mecbur bırakabileceğini ve ailenin yeniden güçlenmesinin dini bir uyanış (*rönesans*) ortaya çıkarabileceğini öngörerek tezini tamamlar (Eberstadt, 2013: 180-186).

Genel Eleştiri ve Yöntemsel Sınırlılıklar

Eserin din sosyolojisine sunduğu özgün teorik ve ampirik katkılara rağmen, kitabın bazı metodolojik sınırlılıkları eleştiriye açıktır. En temel gerilim, eserin beyan ettiği epistemik alçakgönüllülük ile sahip olduğu analitik hırsı arasındadır. Eberstadt tek-nedenciliği açıkça reddeder. Aile faktörünü "sekülerleşmenin tek açıklaması değil, tarihsel olarak en çok göz ardı edilmiş olanı" diye sınırlar ve herkesin "aynı filin farklı bir parçasını" tuttuğunu söyler (Eberstadt, 2013: 131). Ne var ki kitabın mimarisi bu çoğulculuğu pratikte tek bir değişkene tahvil eder. Rakip makro açıklamalar reddedilmez, içerilir. Norris ve Inglehart'ın (2004) "varoluşsal güvenlik" tezine itiraz etmek yerine ona "dostça bir ekleme" (*friendly amendment*) yapması, karşıt perspektifleri özgünlüklerini kaybedecek şekilde yorumlayarak içerme hamlesinin en açık örneğidir (Eberstadt, 2013: 131). Refah devleti, varoluşsal güvenlik ve ekonomik bolluk, bağımsız nedenler olarak değil, ailenin tarihsel işlevlerini gasp eden ara değişkenler olarak yeniden kodlanır. Böylece çoğulcu beyan ile ailede merkezileşen yapı birbiriyle çelişir. Asıl mesele yazarı indirgemecilikle suçlamak değildir, çünkü bunu kendisi de reddeder. Mesele bu açığı görünür kılmaktır. Modern devletin ve kapitalist piyasanın, dinin sunduğu ontolojik sığınağa duyulan ihtiyacı aile üzerinden dolanmadan doğrudan zayıflatan bağımsız etkisi, yazarın "dostça ekleme" refleksi yüzünden yeterince tartılmadan kalır. Ayrıca, yukarıda değinilen şeffaflık beyanına karşın, eserin özellikle Protestan reformlarını eleştiren kısımlarında teolojik bir savunmacılık metne sızar.

Türkiye ve İslam Sosyolojisi Bağlamında Eserin Önemi

Bu metodolojik sınırlılıklarına ve Batı-Hristiyan eksenli kurgusuna rağmen, Eberstadt'ın "din-aile sarmalı" tezi, Türkiye'de dinin toplumsal aktarım süreçlerini ve ailenin yapısal dönüşümünü okumak açısından kışkırtıcı bir analitik çerçeve sunar. Türkiye bağlamında dini sosyalleşme sadece çekirdek aile üzerinden değil, büyük anneler, büyük babalar ve geniş akrabalık ağlarının oluşturduğu "kolektif hafıza" üzerinden de zımni olarak aktarılır. Eberstadt'ın modelinden hareketle, Türkiye'deki yeni kuşakların dindarlık pratiklerinde yaşanan sarsıntıların yalnızca siyasal veya formel eğitim sistemleri üzerinden açıklanması yetersiz kalır. Doğrudan "evin içindeki" demografik krize ve mikro-aile dinamiklerine bakmak zorunludur. Aile kurumunun küçülmesi ve bireylerin kentsel izolasyonu, dini sosyalleşme ağlarını ve inancın zımni aktarım yollarını yapısal olarak zayıflatır. Ailenin sağladığı korunaklı kozadan mahrum kalan birey, inancı sürdürecek organik sosyal zemini de kaybeder.

Türkiye, son yıllarda doğurganlık hızının düşmesi, evlilik yaşının ötelenmesi, boşanmaların artması ve geniş ailenin kentleşme süreciyle tasfiyesi gibi sert demografik değişimler yaşar. İslam'da inanç, salt soyut bir ontolojik kabulden çok, gündelik bedensel rutinler, helal/haram sınırları, iftar/sahur adabı ve akrabalık/mahalle ağlarının sunduğu ahlaki denetim mekanizmaları etrafında bedenselleşir. Gündelik hayata bu denli nüfuz eden bir dinin toplumsal düzeyde yeniden üretimi, doğrudan ailenin fiziksel bütünlüğüne ve ritmik işleyişine bağımlıdır.

Bu noktada, M. Tayfun Amman'ın (2010) "Türkiye'de Ailenin Açık ve Örtük Sekülerleşmesinin Sosyolojik Analizi" başlıklı çalışması ile Eberstadt'ın tezi yan yana getirildiğinde çok boyutlu bir teorik çarpışma ortaya çıkar. İki düşünür, nedensellik yönü bakımından farklı noktalardan yola çıksa da "din ve ailenin kader ortaklığı" konusunda net biçimde kesişir. Eberstadt, Batı'daki dinsel çöküşün başat etkeni olarak doğrudan ailenin demografik küçülmesini ve zayıflamasını gösterir (Ailenin Çöküşü ➔ Dinin Çöküşü). Amman ise Türkiye'ye özgü bir yaklaşımla yukarıdan aşağıya işleyen modernleşme, kentleşme ve kapitalist tüketim dinamiklerinin bizzat aileyi içeriden dönüştürerek sekülerleştirdiğini vurgular (Sekülerleşme ➔ Ailenin Çöküşü). Amman'ın Necdet Subaşı'dan ödünç alarak kullandığı ifadeyle aile, dışarıdan yıkılmaktan çok "içeriden fethedilen bir kale" (Subaşı, 2007, akt. Amman, 2010: 68) hâline gelmiştir. Evlilik öncesi flört ilişkilerinin olağanlaşması, nikâhın dinsel ve kutsal boyutundan koparılıp sadece resmî bir akde indirgenmesi ve yeni doğan çocuklara verilen isimlerde dini ve geleneksel referanslardan vazgeçilmesi, Türk ailesinin "içeriden" nasıl sekülerleştiğinin en somut verileridir. Amman'a göre kitle iletişim araçlarının (televizyon ve internetin) artan etkisi, aileyi geleneksel dini sosyalleştirme gücünden yoksun bırakan etkenlerden biridir. Buna, çocukların ev ile okul arasında maruz kaldığı "çifte değer baskısı" eklenir. Bu baskıyı fark eden eğitimli ebeveynler kendi dinsel tutumlarını "nötralize ederek" durumu aşmaya çalışır ve bu da örtük sekülerleşmeyi derinleştirir.

Amman, sekülerleşmenin aileyi dönüştürdüğüne odaklanırken, en nihayetinde Eberstadt'ın "çift sarmal" teorisini haklı çıkaracak nihai sonuca varır. Amman'ın çalışmasını bitirdiği son cümle, Eberstadt'ın bütün kitap boyunca işlediği ontolojik bağı Türk sosyolojisinde âdeta tersten özetler. Yazar çalışmasını şu sözlerle bitirir. "Dinî hayatlarından çıkaranlar onun yalnız gitmediğini, günümüzde zaten mahallesiz, hatta komşusuz kalmış olan modern insanın her şeye rağmen hâlâ son sığınağı olan aileyi de bedel olarak alıp götürdüğünü bilmelidirler" (Amman, 2010: 68). Eberstadt "aileyi kaybederseniz dini de kaybedersiniz" derken, Amman "dini kaybederseniz aileyi de kaybedersiniz" diyerek sarmalın diğer yönünü tamamlar.

Eberstadt'ın demografi merkezli teorisi ile Amman'ın sosyo-kültürel Türkiye analizi yan yana getirildiğinde sarmalın her iki yönü de tamamlanır. Dini değerlerin zımni aktarımı aileden kopup medyanın ve kurumların formel eğitimine ihale edildikçe, dindarlığın toplumsal kökleri kırılgan hale gelir. Eser, Türkiye'de din-aile ilişkisinin demografik ve psikolojik temellerini inceleyecek araştırmalar için ufuk açıcı bir teorik zemin vaat eder.

Sonuç

Mary Eberstadt'ın *How the West Really Lost God* eseri, sekülerleşme literatürünün inanç kaybını tamamen felsefi veya ekonomik aydınlanmaya bağlayan tek yönlü nedenselliğini sarsması bakımından cesur bir akademik müdahaledir. Yazar, inancın toplumsal krizini anlamak isteyen sosyologlara bakmaları gereken asıl somut zemini, yani doğrudan evin içini, demografiyi ve aileyi işaret eder. Yöntemsel olarak makro-ekonomik faktörleri kendi modeline asimile etmesi gibi sınırlılıklarına rağmen eser, modernleşme süreçleriyle birlikte aile kurumu derin yapısal dönüşümler geçiren tüm toplumların dindarlık serüvenini "din-aile" ekseninde çok katmanlı biçimde analiz etmek isteyen her araştırmacının başvurması gereken özgün bir çalışmadır.

Kaynakça

Amman, M. T. (2010). Türkiye'de ailenin açık ve örtük sekülerleşmesinin sosyolojik analizi. M. F. Bayraktar (Ed.), *Aile ve eğitim - Tartışmalı ilmî toplantı (24-25 Nisan 2010)* (ss. 41-70). Ensar Neşriyat.

Brown, C. G. (2001). *The death of Christian Britain: Understanding secularisation 1800-2000*. Routledge.

Davie, G. (1994). *Religion in Britain since 1945: Believing without belonging*. Blackwell.

Eberstadt, M. (2013). *How the West really lost God: A new theory of secularization*. Templeton Press.

Norris, P., & Inglehart, R. (2004). *Sacred and secular: Religion and politics worldwide*. Cambridge University Press.